

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 37.015.3-057.874:2

РЕЛІГІЙНИЙ СВІТОГЛЯД ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ: ПРОБЛЕМА МЕТОДУ ВИМІРЮВАННЯ

Іванцанич В. В.

здобувач Ph.D., Інститут професійної освіти і освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, м. Київ,
вул. Берлінського, 9, 03113, Україна, тел.: +38 (050) 380993692571 e-mail: ivancanich@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7529-622X>

SCHOOL STUDENTS` RELIGIOUS WORLDVIEW: THE PROBLEM OF THE MEASUREMENT METHOD

Ivantsanych V.

external Ph.D. student Ivan Ziazun Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine
Kyiv, street Berlinskoho 9, 03113, Ukraine, тел.: +38 (050) 380993692571 e-mail: ivancanich@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7529-622X>

Анотація. У статті проаналізовано наявні у психологічній науці методи дослідження релігійного світогляду, їх можливості та обмеження, окреслені важливі характеристики методики діагностики релігійного світогляду школярів для її подальшої розробки і застосування у дослідженні впливу релігійного світогляду на формування стресостійкості учнів. Під час аналізу методів дослідження релігійного світогляду особистості виокремлено такі їх переваги: дають можливість дослідити різні важливі аспекти релігійного світогляду (ставлення до церкви, ставлення до Бога, віра в Бога, наявність релігійного світобачення); діагностують мотиви релігійного світогляду та релігійної поведінки: мотиви звернення до молитви, функції молитви, значення релігії; виявляють міру прийняття релігійних цінностей. Зауважується, що поєднання наявних у психологічній науці інструментів вивчення релігійного світогляду дає можливість досліднику отримати чимало важливих даних про особливості згаданого утворення. Однак, у контексті спрямованості дослідження автора – вивчення релігійного світогляду шкільної молоді – згадувані вище методики мають низку обмежень: а) зміст їхніх запитань та тверджень орієнтований на дорослих людей з добре розвинутою здатністю до самоаналізу; б) дають можливість виявити окремі аспекти релігійного світогляду, але не світогляд як цілісне системне явище; в) кількість запитань чи тверджень у більшості методик теж орієнтована на, як мінімум, підлітковий вік. Обґрунтовується, що релігійний світогляд є системним утворенням особистості, що відбиває обумовлені релігійною вірою її уявлення про світ та своє місце і призначення у ньому, а також визначає вибір поведінки у різних ситуаціях. У шкільні роки релігійний світогляд може проявлятися через уявлення про Бога та його функції, про схвалювані релігією вчинки людей, про задані релігією вимоги до людини, про значення ведення праведного життя, а також через дії, які допомагають наблизитись до Бога, спілкуватися з ним (молитва, релігійні ритуали), та розуміння їх значення. Зауважується те, що, вивчаючи особливості релігійного світогляду шкільної молоді, важливо і доцільно виявляти, якими саме є ці уявлення й наскільки вони прийняті особистістю, тобто наскільки вони є мотивуючими і регулюючими для неї.

Ключові слова: релігійний світогляд, релігійна віра, школярі, діагностика релігійного світогляду, вираженість релігійного світогляду.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл: 7

Annotation. The article analyzes the religious worldview research methods existing in psychological science, their opportunities and limitations; it outlines important characteristics of school students` religious worldview diagnostics methods for their further development and application in the investigation of the religious worldview influence on stress tolerance formation in school students. Analyzing the individual`s religious worldview research

methods, we have singled out their following advantages: they enable researchers to investigate a number of important religious worldview aspects – attitude to church and God, faith in God, the presence of the religious worldview; they diagnose religious worldview and religious behavior motives– the functions of the prayer and the significance of religion; they show the extent to which religious values are endorsed. It is noted that the combination of tools available in psychological science to study the religious worldview allows researchers to obtain a lot of important data about the features of this phenomenon. However, in the context of the author's line of research – studying school students' religious worldview – the above methods are characterized by a number of the following limitations: a) the content of questions and statements is intended for adults with a well-developed introspection ability; b) they give an opportunity to identify certain aspects of the religious worldview but not the worldview as a holistic systemic phenomenon; c) the number of questions or statements in most methods is also appropriate at least for adolescents. It is substantiated that the religious worldview is a systemic formation of personality, which reflects their vision of the world, one's place in it as well as the sense of purpose shaped by religious beliefs; it determines the choice of behavior in different situations. During school time, the religious worldview can be manifested through ideas about God and his functions, people's actions approved by religion, the requirements set by religion for the person, and the importance of walking with God and communication with him through actions helping to arrive at God (a prayer, religious rituals) understanding their importance. It is noted that studying the features of school students' religious worldview, it is important and appropriate to identify what exactly these beliefs are and how they are accepted by the individual, i.e. the extent to which they are motivating and regulating for a student.

Keywords: religious worldview, religious faith, schoolchildren, diagnosis of religious worldview, severity of religious worldview.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 7

Постановка проблеми. У контексті підготовки шкільної молоді до подолання складних ситуацій невизначеності, якими сповнене життя сучасної людини, до стійкого реагування на різноманітні стресори зі збереженням психічного та фізичного здоров'я, важливого значення набуває розвиток стресостійкості особистості. Будучи утвореною когнітивним, емоційним та поведінковим компонентами, стресостійкість є похідною більш широких і глибоких конструктів особистості. Серед них – світогляд, що має генералізуючий вплив на сприймання й оцінку довкілля та поведінку. Добираючи заходи розвитку стресостійкості школярів, важливо враховувати особливості їхнього світогляду. В такому контексті варто пам'ятати, що на його формування впливають різні екосистеми, до яких включені учні. Тому поряд із науковими уявленнями про світ виникає й релігійне світовідчуття та світорозуміння. Відтак, дослідження релігійного світогляду школярів дасть можливість з'ясувати його вплив на формування їх стресостійкості та дібрати відповідні методи і шляхи її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі світогляд розглядається як спосіб інтерпретації буття людини, форма духовного засвоєння і розуміння

навколишнього світу, реальних існуючих цінностей, знань, уявлень людини про світ та їх цілісне, практичне спрямування (І. Надольний, 2015). Світогляд передбачає також уявлення людини про себе. Так, В. Петрушенко розглядає його як сукупність узагальнених уявлень людини про себе, світ, свої взаємини зі світом, про своє місце у світі та своє життєве призначення (В. Петрушенко, 2018).

Провівши детальний аналіз поглядів різних учених щодо структури складників світогляду, К. Фоменко, О. Кузнецов зазначають, що їй доцільно розглядати як системне явище, що включає ціннісні та світоглядні орієнтації, систему уявлень, поглядів та переконань (К. Фоменко, О. Кузнецов, 2019).

В. Петрушенко (2018) пояснює, що світогляд – не просто знання, а інтегральне духовне утворення, яке: а) повинно надавати людині не стільки поглиблені знання про закони тих чи тих сфер реальності, а знання разом із оцінкою, відношенням, людським ставленням до явищ дійсності; розкривати предмет світогляду – відношення «людина – світ», яке постає майже неозорим, безмежним і тому до певної міри невизначеним. Звідси і впливає те, що світогляд ніби синтезує цілу низку інтелектуальних утворень, таких, як: знання, бажання, інтуїцію, віру, надію, життєві мотиви, мету та ін.

Складовими світогляду постають: погляди, переконання, принципи, ідеали, цінності, вірування, життєві норми і стереотипи (за В. Петрушенко).

О. Дубасенюк, А. Іванченко розглядають світогляд як узагальнену систему поглядів, переконань, ідеалів, у яких людина виражає своє ставлення до оточуючого її природного й соціального середовища та які визначають її суспільно-політичну та морально-естетичну позицію й поведінку в різних сферах життя (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002). Автори зазначають, що специфіка світогляду – в цілісному, осмисленому відображенні дійсності, опосередкованому суспільними та індивідуальними потребами, інтересами, завданнями, ідеалами. Орієнтуючи свідомість людини в системі суспільних відносин і природних взаємозв'язків, світогляд задає сукупність вихідних даних цінностей та установок, які впливають на поведінку і спосіб життя соціальних класів, груп та індивідів. Уявлення й ідеї, що входять до складу світогляду, стають переконаннями людини, беруть активну участь у формуванні її позиції стосовно всіх життєво важливих явищ і подій у навколишньому житті (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002).

Світогляд – це складне, неоднорідне, багатопланове утворення. Воно має досить складну структуру. Різні компоненти цієї структури виконують специфічні функції й, разом з тим, взаємно переплітаються. Залежно від того, які погляди домінують у тій чи тій сукупності уявлень про світ загалом, а також залежно від способу включення відповідних поглядів та уявлень у структуру світогляду, способу їхнього обґрунтування можна говорити про різні типи світогляду (міфологічний, релігійний, науковий). Найважливішим **компонентом структури** світогляду є: 1) система наукових знань; 2) погляди; 3) переконання; 4) ідеали людини.

У свою чергу, структурні елементи світогляду можна розподілити на дві групи: об'єктивні (наукові знання) та суб'єктивні (погляди, переконання й

ідеали). **Знання**, як об'єктивний компонент світогляду, є системою наукових істин, які мають форму описово-констатуючого судження особи. Вони пов'язані з осмисленням і розумінням об'єктивного боку природних та суспільних явищ. Тому, зважаючи на це, можна стверджувати, що оволодіння науковими знаннями створює основу для вироблення в собі кожною особистістю наукового світогляду. Для того, щоб знання сприяли формуванню й розвитку світогляду, вони повинні набувати для людини об'єктивного смислу, тобто перетворюватися на її погляди та переконання, ставати основою вироблення її ідеалів (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002).

Погляд – це судження, умовивід людини, пов'язаний з тлумаченням тих або тих природних чи суспільних явищ, вираження свого ставлення до них. Нерідко, наприклад, матеріалісти та ідеалісти одні й ті самі явища тлумачать по-різному. Погляди мають вагоме значення для людини і, відповідно, впливають на її поведінку (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002).

Більш дієвим компонентом світогляду людини є **переконання**. Вони, як правило, характеризуються певним впливом ідейних збуджень (ідей) на діяльність, поведінку та особистісний розвиток людини. Під переконаннями розуміють сукупність глибоко осмислених й емоційно пережитих ідей, що, головним чином, стосуються ідеології, політики, моралі та мистецтва, які визначають стійкість життєвого досвіду особи, характер її діяльності й поведінки. Переконання є наслідком виробленого інтелектуального емоційного процесу та життєвого досвіду особистості, внаслідок яких засвоєвані знання (ідеї) набувають сили глибоких внутрішніх мотивів і стимулів поведінки й служать основою зміцнення її вольових зусиль. Переконання – це те, що людина глибоко осмислила та пережила й що вона готова відстоювати за будь-яких умов (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002).

Органічним компонентом світогляду є й ідеали особи – це усвідомлення вищої досконалості, те, що стає метою діяльності, життєвим устремлінням особи (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002). У сучасній школі система світоглядних ідей у змісті освіти створює всі можливості формування в учнів наукових поглядів, переконань та ідеалів.

Світогляд особистості поєднаний з її віковими особливостями. Він формується з розвитком інтелектуальної сфери, мотиваційної та дієво-практичної. Становлення світогляду розпочинається буквально з перших кроків шкільної освіти, однак найбільш інтенсивно цей процес відбувається у старшому шкільному віці, коли виробляється власна світоглядна позиція молодої людини (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002).

Для молодшого школяра та підлітка характерне: збагачення науковими знаннями, здатність оперувати вміннями у зв'язку з особистим усвідомленням картини світу (природи, суспільства й самої людини з її психічними особливостями); становлення та розвиток власних особливостей, усвідомлення цих особливостей через оволодіння вміннями бачити себе збоку (самосвідомість); розвиток і прояв рефлексивних особливостей, що визначаються сформованістю самокритичності, самоконтролю та саморегуляції (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002).

Ці лінії поступово вдосконалюються у процесі навчальної і громадсько-корисної діяльності. У підлітковому віці учень на більш високому рівні, який ще недавно був йому недоступним, осмислює нові боки дійсності, прагне виразити своє ставлення до них. Однак розвиток абстрактного мислення, мотиваційної сфери підлітка самі по собі ще не можуть призвести до більш інтенсивного процесу формування світогляду на наступному ступені вікового розвитку. Вирішальний поштовх цей процес дістане у зв'язку з необхідністю самовизначення, самосвідомості, контролю за своїм

навчанням і поведінкою (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002).

Активізації процесу формування світогляду, крім внутрішніх мотивів та потреби самовизначення, сприяють також міжпредметні зв'язки в системі навчально-виховної діяльності, які ведуть до того, що фрагментарні уявлення розпочинають у підлітка складатися в загальну картину світу. Таким чином, у 14-15-річному віці в підлітка завершується індивідуально-психологічна підготовка до наступного вікового періоду, коли, в основному, завершується становлення світогляду (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002).

Юнацький вік у педагогічній і психологічній літературі визначається як вік інтелектуальної та громадянської зрілості. У цей період відбувається вироблення ціннісних орієнтацій і цілісної системи світоглядних поглядів на світ та своє місце в ньому. Розвивається тенденція до узагальнення, глибокого внутрішнього синтезу наявних теоретичних знань, складається ідейна спрямованість людини, її ідеали. Вироблений раніше інтерес до світоглядних проблем поєднується з прагненням настирливо реалізувати свої переконання у практичних справах і вчинках, оскільки діяльність старшого школяра все більше регулюється поставленими цілями та завданнями, звернутими не тільки до сучасного, а й до майбутнього. В індивідуальному стилі поведінки чітко простежується певний спосіб пізнання, ставлення до навколишнього світу й самого себе (О. Дубасенюк, А. Іванченко, 2002).

На формування світогляду сучасних школярів значний вплив має не лише школа, а й представники різних екосистем. Серед них – релігійні громади, що сприяють формуванню релігійного світогляду. К. Фоменко, О. Кузнецов виокремлюють такі змістовні компоненти релігійного світогляду: віра у вищі сили (переконаність у існуванні Бога), релігійні цінності, містичні та езотеричні погляди, вірування і переконання, моральна спрямованість та ідеалістичні філософські погляди (К. Фоменко, О. Кузнецов, 2019).

О. Стрельник зауважує, що релігійний світогляд спирається на віру, а його основи, як правило, записані у священних текстах. Прихильники тієї чи тієї релігії переконані, що священні тексти продиктовані або натхненні Богом або богами, або написані святими і посвяченими вчителями. Суть релігійного світорозуміння незмінна. Головна особливість релігійного світорозуміння полягає в подвоєнні реальності. У релігійній свідомості дійсність існує у двох площинах – повсякденній і священній (надприродній). Способом об'єднання віруючої людини з божественним світом є обряди, ритуали, молитви, а місцем, де перетинаються священне і буденне, є храм. Релігійна картина світу пропонує людині відповідь на питання про сенс життя – це порятунок безсмертної душі й подолання власної гріховної природи. Релігія дає можливість відчувати себе під опікою мудрої і могутньої сили, віра в Бога утихомирює страхи й тривоги людини (О. Стрельник, 2018).

Основними функціями світогляду є орієнтаційна, інформаційно-відображувальна й оцінювальна (К. Фоменко, О. Кузнецов, 2019).

Світогляд загалом виконує роль адаптації особистості у світі. Зокрема, В. Петрушенко зазначає, що, за своїми функціями, світогляд постає такою формою духовного засвоєння світу, яка покликана: а) інтегрувати людину в світ; б) надати їй найперші життєві орієнтири та цінності; в) подати дійсність у її людських вимірах і виявленнях; г) прилучити людину до історичного досвіду людства. Досить часто формування світогляду відбувається стихійно: людина народжується, входить у життя та засвоює через батьків оточення, соціальні зв'язки, світоглядні уявлення і світоглядні переконання. Більше того, людина інколи навіть не знає про існування світогляду, проте у деяких ситуаціях життя уникнути зустрічі з ним просто не можливо. Загалом подібні ситуації називають екстремальними, тобто крайніми, такими, що вимагають від людини кардинальних

невідкладних рішень. Це може бути ситуація, коли людину ставлять на межу життя й смерті, коли вона змушена брати на себе відповідальність за життя інших людей та ін. Але світоглядні питання можуть поставати перед людиною і у більш простих та буденних ситуаціях, наприклад, коли йдеться про виховання дітей, неодмінно постають питання, чому вчити дитину, які якості прищеплювати їй насамперед; інколи, коли заходить мова про оцінку дій якоїсь людини, часто звучать слова: «Людина не повинна так робити», тобто при цьому керуються загальними уявленнями про те, якою повинна бути людина, що є гідним її, а що не гідним (В. Петрушенко, 2018). Відображаючи дійсність на свій лад, релігія формує у віруючої людини нову модель світу, прививає інші погляди на природу, суспільство і саму себе (Р. Грановська, 2019).

Загалом, світогляд, як психологічне утворення особистості, складає підґрунтя усвідомлення її екзистенції: хто я, що я можу знати і робити, як маю чинити, на що я можу сподіватися. Такі уявлення є визначальними для формування стресостійкості особистості.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри таку розробленість проблеми світогляду особистості загалом та релігійного світогляду зокрема, малодослідженим залишається питання інструменту вимірювання типу світогляду, вираженості релігійного світогляду загалом та його компонентів.

Формулювання цілей статті. Цілі статті – проаналізувати наявні у психологічній науці методи дослідження релігійного світогляду, їх можливості й обмеження, окреслити важливі характеристики методики діагностики релігійного світогляду школярів для її подальшої розробки і застосування у дослідженні впливу релігійного світогляду на формування стресостійкості учнів.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі проблема

релігійного світогляду особистості представлена в основному теоретичними дослідженнями.

Серед досліджень емпіричного характеру можемо виокремити праці О. Сучкової (2008 р.) та К. Фоменко, О. Кузнецова (2019 р.). Розглядаючи релігійність як соціально-психологічну властивість особистості, суб'єктивне відбиття, міру засвоєння елементів релігії, що проявляються у свідомості та поведінці, О. Сучкова розробила інструмент її вивчення (О. Сучкова, 2008). Методика виявляє рівень релігійності (від низького до високого), вираженість конфесійних вірувань, моральних норм. Вона містить такі субшкали: «конфесійні вірування» (виявляє, наскільки у людини виражені «нормативні» вірування і почуття, які відбивають основну християнську догматику); «моральні норми» (виявляє християнські цінності та норми, що регулюють поведінку, причини звернення до релігії). Тобто, методика «Релігійність» вимірює те, наскільки людина поділяє вірування й переконання, пов'язані з основними християнськими догмами, і наскільки дотримується важливих моральних норм, схвалюваних релігією.

О. Кузнецов, проаналізувавши наявні у психологічній науці методики діагностики релігійного світогляду (О. Кузнецов, 2017) наводить такі їх групи: I. Методики з вивчення диспозиційної релігійності та духовності; II. Методики з вивчення функціональної релігійності та духовності. Друга група методик представлена, за словами автора, дев'ятьма видами.

Перший – діагностує релігійну і духовну участь: Методика діагностики ставлення до церкви Л. Терстоуна – дає можливість виявити позитивне, нейтральне чи негативне ставлення до церкви.

Другий – діагностує релігійні та духовні практики: Шкала молитви М. Полома і Б. Пендлтона – діагностує міру розвитку мотивів звернення людини до молитви та її функцій: сповіді, прохання,

ритуалу, медитації, звички, доброзичливого прохання й подяки; Шкала функцій молитви М. Бейда і С. Кука – діагностує міру вираження таких функцій молитви: прийняття, досягнення заспокоєння та концентрації, відкладання і запобігання, забезпечення допомоги.

Третій – спрямований на виявлення релігійної та духовної підтримки: Шкала релігійної підтримки Н. Краузе – діагностує вираженість таких видів підтримки: соціальної підтримки релігійних установ, емоційної підтримки членів, духовної підтримки членів, емоційної підтримки пастора.

Четвертий – орієнтований на релігійне і духовне подолання стресу: Шкала копінгової активності К. Паргамента – діагностує міру схильності звертатися до релігії у подоланні стресу; Шкала релігійних копінгів К. Паргамента, Г. Кеніга, Л. Перез – діагностує вираженість смислотвірної функції релігії, функцій контролю, комфорту, близькості, трансформації життя (короткий варіант цієї методики дає можливість виявити позитивний та негативний релігійний копінг); Методика оцінки переконань і поведінки у подоланні стресу – діагностує ставлення до корисності релігійного копіngu та використання релігій у подоланні стресу.

П'ятий – передбачає вивчення релігійних і духовних вірувань та цінностей: Короткий опитувальник «Християнська ортодоксальна (православна) шкала» Дж. Фулертон і Б. Хансбергера – вивчає міру переконаності особистості в ортодоксальних християнських догматах; Шкала ставлення до буддизму П. Таніссаро – виявляє міру прихильності до вчення буддизму; Шкала релігійного фундаменталізму Б. Альтмейера і Б. Хансбергера – виявляє міру вираженості прихильності до релігійних цінностей, догматичності та стійкості у вірі.

Шостий – розглядає релігію та духовність як мотивуючу силу: Шкала релігійної орієнтації Р. Горша і С. Макферсона – виявляє міру вираження

внутрішніх та зовнішніх релігійних орієнтацій; Шкала релігійної орієнтації Дж. Олпорта і Дж. Росса – діагностує внутрішню та зовнішню спрямованість релігійності; Шкала релігійного локусу-контролю Дж. Уелтона – діагностує вираженість схильності людини покладати відповідальність за те, що відбувається з нею, на Бога; Методика діагностики релігійної саморегуляції Р. Райана, С. Рігбі, К. Кінг – вивчає інтроєктований (регульований правилами й вимогами) та ідентифікований (регулюється відчуттям власного вибору) стилі саморегуляції релігійної поведінки; Шкала інтринсивної релігійної мотивації Д. Хожда – діагностує інтерес до релігії й внутрішню потребу у вірі; Шкала пошуку К. Бетсона – вивчає спрямованість на вирішення екзистенційних проблем за допомогою релігії.

Сьомий – спрямований на вивчення релігійних та духовних технік регулювання стосунків – Багатофакторна шкала віри й релігійної підтримки Дж. Бйорка і А. Маслім – діагностує відчуття рівня підтримки релігійного лідера, Бога, учасників, а також задоволеність життям, соціальної підтримки; Шкала трансгресивної міжособистісної мотивації М. Маккалоу – діагностує ставлення до шкоди, спричиненої іншою людиною; Шкала схильності прощати та ставлення до прощення Р. Брауна – діагностує схильність прощати і ставлення до прощення; Шкала прощення М. Рая – виявляє міру здатності прощати.

Восьмий – вивчає релігійний та духовний досвід: Шкала повсякденного духовного досвіду Дж. Андервуда і Дж. Терезі – вимірює сприйняття людиною трансцендентного у повсякденному житті; Шкала релігійного комфорту та напруги Дж. Ексліна – діагностує ставлення до Бога і релігійної віри; Шкала духовного досвіду В. Дженія – виявляє міру духовної підтримки та відкритості; Шкала духовної орієнтації – виявляє вираженість таких показників духовності: трансцендентність, смисл і мета, місія життя, сакралізація

життя, ставлення до матеріальних цінностей, ідеалізм, усвідомлення трагічного, результати духовності.

Дев'ятий вид методик спрямований на вивчення образу Бога: Методика Р. Лоуренса «Образ Бога» – діагностує міру переконаності та почуття присутності Бога всюди, міру взаємодії й діалогу людини з Богом, міру прийняття та позитивного ставлення Бога, міри переконаності у безсумнівній любові й доброзичливості Бога, міру переконаності у впливі Бога на життя; Шкала «Любов і контроль Бога» П. Бенсона та Б. Спілки – діагностує вираженість виміру Бога, люблячого чи контролюючого; Методика «Список прикметників для оцінки Бога» Б. Заля і Н. Гібсона – діагностує уявлення про Бога; Проективна малюнка методика «Образ Бога» Дж. Моріарті – діагностує ставлення людини до Бога (почуття від розуміння присутності Бога); Методика діагностики прояву автентичності ідентичності у стосунках з Богом Л. Сіполи – діагностує здатність бути самим собою під час спілкування з Богом.

Проводячи експериментальне дослідження структури релігійного світогляду особистості, К. Фоменко та О. Кузнецов пропонують застосовувати такий психодіагностичний інструментарій: авторську методику визначення типу релігійного світогляду; психодіагностичний тест «Добро і зло» Л. Попова; методику «Психологічний аналіз рівня індивідуальної релігійності» І. Мягкова, Ю. Щербатих, М. Кравцова; авторську методику діагностики духовних цінностей особистості; шкалу віри у паранормальне Дж. Тобасіка в адаптації Д. Григор'єва; опитувальник «Методика виміру релігійної активності» Д. Смірнова; (К. Фоменко, О. Кузнецов, 2019). Розглянемо кожен із зазначених методик більш детально.

Авторська методика К. Фоменко та О. Кузнецова дає можливість виявити домінуючий тип світогляду особистості: релігійний, містичний, агностичний, атеїстичний.

Психодіагностичний тест «Добро і зло» Л. Попова виявляє міру розвитку орієнтацій особистості на добро та зло.

Методика «Психологічний аналіз рівня індивідуальної релігійності» І. Мягкова, Ю. Щербатих, М. Кравцова вивчає гносеологічні корені релігійності й схильність до ідеалістичної філософії, ставлення до магії, тенденцію шукати в релігії підтримку та розраду, зовнішні ознаки релігійності, інтерес до загадкових і таємничих явищ (у сприйнятті яких віра відіграє більшу роль, ніж знання), тенденцію вірити у Творця та визнавати існування вищої сили, що створила світ, наявність внутрішньої потреби в релігійному віруванні, ставлення до релігії як до зразка моральних норм поведінки.

Авторська методика діагностики духовних цінностей особистості спрямована на виявлення міри прихильності людини до цінностей морального спрямування: широкого кола моральних ціннісних орієнтацій, гуманістичних ціннісних орієнтацій, альтруїстичних ціннісних орієнтацій, цінностей душевного спілкування, релігійних ціннісних орієнтацій.

Шкала віри у паранормальне Дж. Тобасіка в адаптації Д. Григор'єва – вивчає традиційну релігійну віру, віру в пси-здібності, віру в чаклунство, забобони, віру в спиритизм, віру в екстраординарні форми життя, віру в передбачення.

Опитувальник «Методика виміру релігійної активності» Д. Смірнова містить шкалу релігійного/природничого світогляду і дає можливість виявити вираженість релігійного світогляду порівняно з природничим.

Порівняння вищеописаних методик дало можливість виокремити такі переваги згаданих методів дослідження релігійного світогляду:

- дають можливість дослідити різні важливі аспекти релігійного світогляду: ставлення до церкви, ставлення до Бога, віра в Бога, наявність релігійного світобачення;

- діагностують мотиви релігійного світогляду та релігійної поведінки: мотиви

- звернення до молитви, функції молитви, значення релігії;

- виявляють міру прийняття релігійних цінностей: схильність звертатися до релігії у подоланні стресу, схильність шукати у релігії розраду, прийняття релігійних поглядів, переконаність у християнських догматах, прихильність до релігійних цінностей, догматичність, стійкість у вірі, релігійний локус-контроль, інтроєктованість релігійних правил, керування релігійними правилами у своїй поведінці, схильність убачати у релігії зразок моральних норм, орієнтованість на добро.

Поєднання таких методик дає можливість досліднику отримати чимало важливих даних про особливості релігійного світогляду досліджуваних. Однак, у контексті спрямованості нашого дослідження – вивчення релігійного світогляду шкільної молоді – згадувані вище методики мають низку обмежень: а) зміст їхніх запитань та тверджень орієнтований на дорослих людей з добре розвинутою здатністю до самоаналізу; б) дають можливість виявити окремі аспекти релігійного світогляду, але не світогляд як цілісне системне явище; в) кількість запитань чи тверджень у більшості методик теж орієнтована, як мінімум, на підлітковий вік.

Для вивчення релігійного світогляду шкільної молоді найбільш важливими характеристиками методик дослідження релігійного світогляду, на наш погляд, є:

- а) доступність для розуміння змісту запитань/завдань/тверджень для учнів початкових класів;

- б) непряме формулювання запитань/завдань/тверджень з метою нівелювання установки учнів давати соціально-бажані («правильні») відповіді;

- в) орієнтованість змісту однієї методики на виявлення особливостей релігійного світогляду як системного особистісного утворення; г) оптимальна кількість запитань/завдань/тверджень у методиці для її застосування з учнями різного віку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вищевикладене є підґрунтям для висновку про те, що релігійний світогляд – це системне утворення особистості, що відбиває обумовлені релігійною вірою її уявлення про світ та своє місце і призначення у ньому, а також визначає вибір поведінки у різних ситуаціях. У шкільні роки релігійний світогляд може проявлятися через уявлення про Бога та його функції, про схвалювані релігією (її носіями) дії і вчинки людей, про вимоги до людини, які задаються релігією, про значення ведення

праведного життя, через дії, що допомагають наблизитися до Бога, спілкуватися з ним (молитва, релігійні ритуали), та розуміння їх значення. Відповідно, вивчаючи особливості релігійного світогляду шкільної молоді, важливо і доцільно виявляти, якими саме є ці уявлення й наскільки вони прийняті особистістю, тобто наскільки вони є мотивуючими і регулюючими для неї. Проблема розробки методики діагностики релігійного світогляду школярів чекає ще свого вирішення та є перспективою подальших наших досліджень.

Література:

1. Грановская Р. М. Психология веры [2-е изд.]. СПб.: Питер, 2019. 480 с. (Серия «Мастера психологии»).
2. Кузнецов О. І. Психодіагностика функціональних характеристик релігійності особистості // Вісник ХНПУ. 2017. №56. С. 81–95.
3. Надольний І. Ф. Світогляд – ключова проблема пізнання та діяльності людини // Вісник НАДУ при Президентів України. 2015. № 4. С. 50–54.
4. Петрушенко В. Л. Специфіка філософського осмислення світу / Філософія: підр. Львів: Магнолія-2006, 2018. 506 с. URL: <http://surl.li/xik> (Дата звернення: 10.08.2019 р.).
5. Практикум з педагогіки: навч. посіб. [вид. 2-ге, доп. і переробл.] За заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 482 с.
6. Стрельник Н. Основы философии: учеб. пособ. М.: Юрайт, 2018. 312 с.
7. Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психологічна структура релігійного світогляду особистості / Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості : монографія / за ред. : С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 540 с.

References:

1. Granovskaya R. M., 2019. Psihologiya very [The psychology of faith]. SPb.: Piter. 480.
2. Kuznetsov O. I., 2017. Psychodiagnostyka funktsionalnykh harakterystyk religiyynosti osobystosti [Psychodiagnosics of functional characteristics of the religiosity of the individual]. Visnyk HNPU – Bulletin of KhNPU. 56. 81 – 95.
3. Nadolnyi I. F., 2015. Svitogliad – kluchova problema piznannia ta diyalnosti ludyny [Worldview – a key problem of human cognition and activity]. Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy – Вісник НАДУ при президентів України. 4. 50–54.
4. Petrusenko V. L., 2018. Specyfika filisofskogo osmyslennia svitu [The specific of philosophical understanding of the world]. Filosofiya – Філософія. Lviv: Magnoliya-2006, 2018. 506. available at: <http://surl.li/xik> (Accessed 10 August 2019)
5. Practykum z pedagogiky [Workshop on pedagogy]: navch. posib. 2002. Za zag. red. O. A. Dubasenuik, A. V. Ivanchenka. Gytomyr: Gytomyr. derg. ped. un-t. 482.
6. Strelnyk O. N., 2018. Osnovy filisofiyi [Fundamentals of philosophy]: ucheb.. M.: Urait. 312.
7. Fomenko K. I., Kuznetsov O. I., 2019. Psychologichna struktura religiyynogo svitogliadu osobystosti [Psychological structure of the religious worldview of the individual] / Psychologichni tehnologiyi efektyvnogo funkcionuvannia ta rozvytku osobystosti – Psychological technologies of effective functioning and development of personality : monografiya / [za red. : S. D. Maksymenka, S. B. Kuzikovoyi, V. L. Zlyvkova]. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. 540.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2019 року